

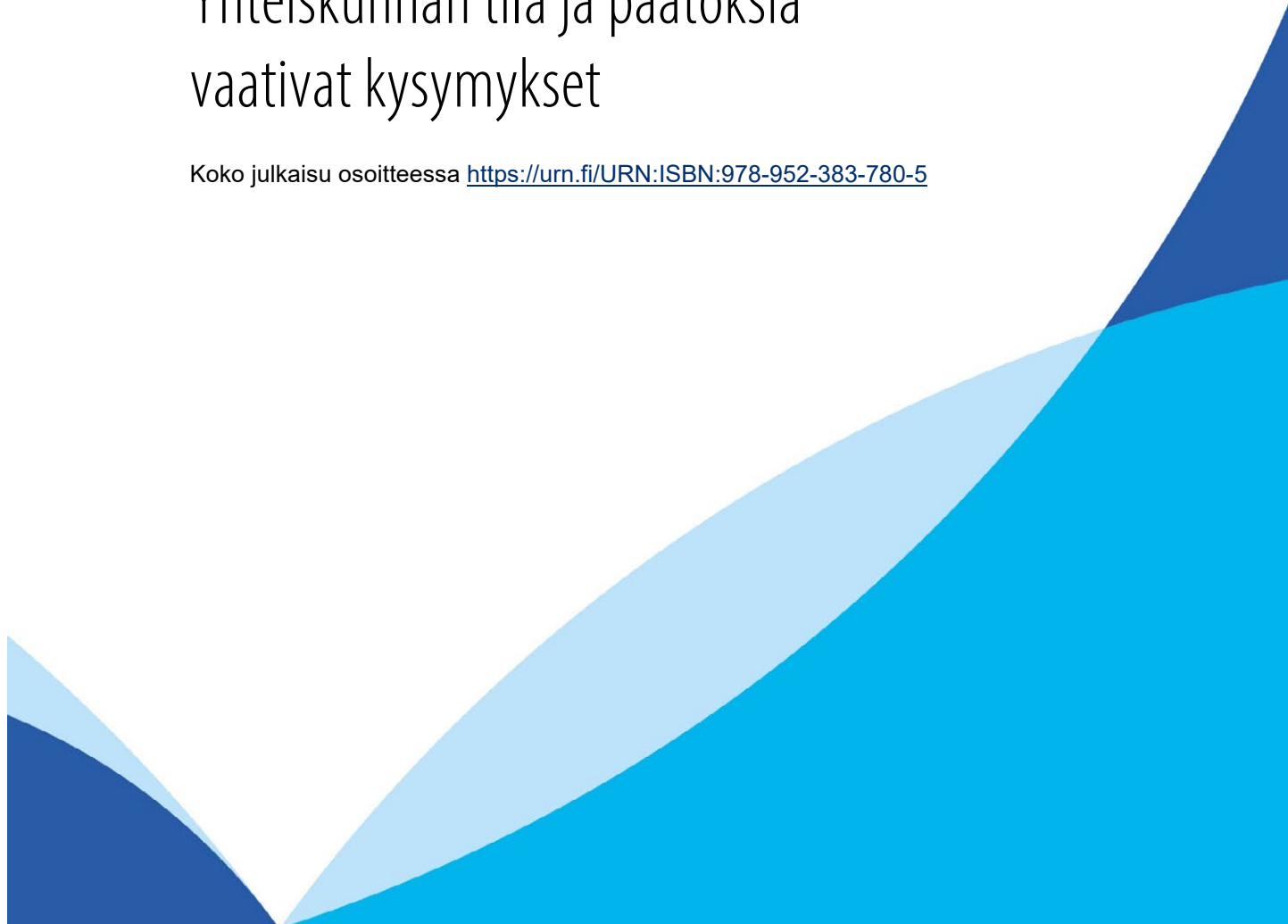

VALTIONEUVOSTO
STATSRÅDET

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Ministeriöiden tulevaisuuskatsaus 2022 –
Yhteiskunnan tila ja päätöksiä
vaativat kysymykset

Koko julkaisu osoitteessa <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-780-5>

8 Opetus- ja kulttuuriministeriö

8.1 Sivistyksellä kestäväan kasvuun

Opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonala yhdistää sivistyksen eetos. Sivistys on korkeita ihanteita ja arkisia asioita. Se on päämäärä itsessään ja väline saavuttaa muita meille tärkeitä asioita – vapautta, turvallisuutta, hyvinvointia, talouskasvua, demokratiaa ja kestävä kehitystä. Sivistys on tiedollista, taidollista ja kehollista, eettistä ja esteettistä. Se kuuluu kaikille, antaa syitä elää ja mahdollisuuksia tehdä elämästä rikasta ja merkityksellistä. Sivistyksen kenttää yhdistää uuteen kurottaminen – kohti totuutta ja kauneutta – jossa panostusten tuotot ulottuvat yli vuosikymmenten ja -satojen.

Suomi on ihmisiin ja sivistykseen panostamisen menestystarina. Sijoittamalla kansallisen kulttuurin laajaan rakentamiseen sekä osaamiseen ja koulutukseen on luotu perusta taloudelliselle menestykselle ja henkiselle yhteenkuuluvaisuudelle. Osaamiseen investoimalla Suomi nousi nopeasti syrjäisestä maatalousmaasta tiiviisti kansainväliseen yhteisöön kiinnittyneeksi, teknologisen eturintaman kulttuurikansakunnaksi, jossa koulutus- ja osaamistaso on korkea, taiteen ja kulttuurin tuotanto on laajaa, monimuotoista ja arvostettua, liikuntaan ja urheiluun osallistutaan laajasti. Yhteiskunnaksi, jossa sivistykselliset oikeudet ovat keskeinen osa yhteiskuntapolitiikkaa. Menestyksemme, selviytymisemme ja kansainvälistymisemme ovat rakentuneet tämän vahvan pohjan varaan.

Työikäisen väestön pienentyessä on yhä tärkeämpää nostaa työllisyysastetta ja vahvistaa tuottavuuskasvua. Inhimillisen pääoman heikko kehitys muodostaa vakavan uhan talouden elinvoimalle ja yhteiskunnan kehitykselle. Osaamistason lasku ja koulutustason jääminen jälkeen hidastavat talouden uudistumista ja tuottavuuskasvua sekä pahentavat rakenteellista työttömyyttä.

Moni myönteinen kehitys on pysähtynyt tai kehityksen suunta kääntynyt kielteiseksi. Koulutuspanosten pitkää, voimakasta nousua on seurannut jo monikymmenvuotinen laskeva ura. Lasten ja nuorten hyvinvointi on heikentynyt monilla mittareilla, oppimistulokset ovat laskeneet ja eriarvoistuneet, koulutustason nousu kääntynyt nuorilla pitkäksi taantumaksi. Nuoret kokevat stressiä muita ikäluokkia enemmän ja iäkkään väestön toimintakyvyn kohentuminen on pysähtynyt. Käännö huonompaan on tapahtunut eriarvoisesti – huonovointisuus kasautuu yhä vahvemmin samoille lapsille ja nuorille, oppimistuloserot ovat kasvaneet ja heikoimpien osaaminen jää yhä enemmän jälkeen muista. Taide- ja kulttuurielämä on Suomessa edelleen rikasta, mutta sen kykyä uudistaa yhteiskuntaa ja vahvistaa taloutta ei ole hyödynnetty riittävästi.

Parhaimmillaan suomalainen yhteiskunta rakentuu kaikkien osallisuudelle ja yhtäläisille mahdollisuuksille. Etnisesti, kielellisesti, kulttuurillisesti ja katsomuksellisesti yhä moninaiempi suomalainen yhteiskunta voi tehdä moniarvoisuudesta ja -muotoisuudesta kehityksen voimavaran. Suomalaisuus ei ole koskaan rakentunut kansalliselle eristäytymiselle, yksikielisyydelle ja yksimielisyydelle, vaan kansainväliselle yhteistyölle ja avoimelle, kriittiselle kansanvallalle.

Kriiseistä selviäminen edellyttää toimivaa yhteiskuntajärjestelmää, jota kannattelevat osaavat, sitoutuneet ja tulevaisuuteen uskovat ihmiset. Sivistyksen huoltovarmuus edellyttää, että kansakunnalla on kaikissa olosuhteissa käytettävissään paitsi materiaaliset toimintaedellytykset, myös riittävä osaaminen niiden hyödyntämiseen ja uusintamiseen. Suomessa on kyettävä tuottamaan riittävällä tasolla kaikki yhteiskunnan toimivuuden sekä tieteen ja tutkimuksen kehityksen kannalta välttämätön osaaminen. Henkinen kriisinkestävyys rakentuu keskinäiseen ymmärryksen, vuorovaikutuksen ja luottamuksen varaan. Koronapandemia ja Venäjän hyökkäys Ukrainaan ovat tehneet entistä näkyvämmäksi tarpeen vahvistaa sivistyksen huoltovarmuutta ja yhteiskunnan henkistä kriisinkestävyyttä.

8.2 Sivistystaso uuteen nousuun

Tieteellinen tieto, laaja-alainen osaaminen ja luovuus ovat yhä tärkeämpiä talouskasvulle ja eettisesti kestäväälle kehitykselle. Taloudellinen kasvu perustuu ensisijaisesti tuottavuuskasvuun – väestön osaamisen kasvuun ja teknologiseen kehitykseen. Monilla aloilla on pulaa osaavasta työvoimasta ja työelämässä on käynnissä pitkäaikainen rakennemuutos, jossa erityisesti matalasti koulutetun työvoiman kysyntä laskee ja vain korkeasti koulutetun työvoiman kysyntä kasvaa. Tulevaisuuden hyvinvoinnin perustuessa suurelta osin osaamiselle sivistyspolitiikan tavoitteena on kääntää Suomen sivistysvaranto ja inhimillinen pääoma voimakkaaseen nousuun.

Suomen tilanne on huolestuttava. Koulutuspanokset ovat olleet lievässä laskussa vuosikymmeniä samalla, kun monet keskeiset verrokkimaat ovat kasvattaneet panostuksiaan. Maailman parhaimpiin kuuluneet nuorten oppimistulokset ovat heikentyneet jo kaksi vuosikymmentä. Nuorten aikuisten koulutustaso Suomessa on samalla tasolla kuin neljännesvuosisata aiemmin ja olemme pudonneet kehittyneiden maiden eturintamasta OECD-maiden keskikastiin. Eläkkeelle jäävien ikäluokkien ollessa lähes yhtä koulutettuja kuin työmarkkinoille tulevat on koko väestön koulutustason nousu pysähtymässä ja inhimillisen pääoman määrä uhkaa kääntyä laskuun.

2000-luvulla nähty nuorten koulutustason lasku ja työikäisten koulutustason nousun hidastuminen näkyvät työmarkkinoilla vakavana osaajapulana. Korkeasti koulutetuista työikäisistä Suomessa on OECD-maiden pahin pula, joka tulee pahenemaan vielä vuosia.

Työvoiman jälkeen jäävä osaaminen hidastaa ammatti- ja tuotantorakenteen uudistumista ja korkean tuottavuuden yritystoiminnan kehitystä. Tämä on kohtalonkysymys suomalaiselle työ- ja elinkeinoelämälle.

Osaamis- ja koulutustason kääntäminen nousuun vaatii toimia varhaiskasvatuksesta korkeakoulutukseen ja jatkuvaan oppimiseen. Koulutusinvestointien tarve kasvaa pitkään sen jälkeen, kun ikäluokkien pieneminen vaikuttaa oppilas- ja opiskelijamääriin eri koulutusasteilla.

Jokainen elämänvaihe on ihmiselle arvokas ja ainutkertainen, mutta myös pohjan ja valmiuksien luomista myöhempään elämänvaiheisiin. Kaikilla koulutustasoilla perustaitoja vahvistetaan, jotta saavutetaan tosiasialliset valmiudet seuraavan tason opintoihin. Nostamalla nuorten koulutus- ja osaamistaso selvästi työmarkkinoilta poistuvia ikäluokkia korkeammaksi saadaan työvoiman osaamistaso takaisin nousuun.

Laadukkaassa varhaiskasvatuksessa luodaan pohja elinkaaren yli ulottuvalle oppimiselle ja hyvinvoinnille. Varhaiskasvatuksen osallistumisaste nostetaan pohjoismaiselle tasolle. Esi- ja perusopetuksessa kasvatetaan yleissivistystä, tietoja ja taitoja. Toisen asteen koulutuksessa varmistetaan oppivelvollisten kiinnittyminen opintoihin siten, että mahdollisimman moni saavuttaa toisen asteen tutkinnon ja riittävät valmiudet siirtyä työelämään tai jatkaa opintojaan korkea-asteella. Nuorisotyöllä, kuten kouluissa ja oppilaitoksissa tehtävä nuorisotyöllä, nuorten työpajatoiminnalla ja etsivällä nuorisotyöllä, tuetaan nuorten kasvua, hyvinvointia sekä opinnoissa etenemistä. Opintotuella ja asumistuella tuetaan opiskelijoiden toimeentuloa ja opintojen etenemistä kaikilla koulutusasteilla.

Korkeakoulutuksen tarjontaa lisätään, jotta 50 % nuorista aikuisista on korkeasti koulutettuja 2030-luvun alkuvuosina ja voimme tavoitella kansainvälisesti korkean tason saavuttamista 2040-luvun alkuun mennessä. Koulutustarjonnan lisääminen Suomessa myös vähentää koulutustarjonnan niukkuudesta johtuvaa suomalaisten hakeutumista ulkomaihin korkeakouluihin. Vuoden 2040 nuorten aikuisten koulutustason kannalta ratkaisevat päätökset koulutustarjonnan mitoituksesta tehdään tulevilla hallituskaudella.

Kasvatetaan osaamisperäistä maahanmuuttoa ja lisätään uusien ulkomaalaisten tutkinto-opiskelijoiden määrää tavalla, joka lisää osaajien määrää työmarkkinoilla eikä heikennä suomalaisten pääsyä korkeakoulutukseen. Koulutuksen keinoin tuetaan työnantajia kansainvälisen työvoiman rekrytoimisessa ja kotouttamisessa osaaajapula-aloille. Hyödynnetään koulutettujen maahanmuuttajien osaamista työmarkkinoilla nykyistä paremmin ja vahvistetaan maahanmuuttajien pääsyä korkeakoulutukseen. Julkisten palvelujen työvoimatarpeeseen vaikuttavat päätökset otetaan huomioon koulutustarjonnan laajuudessa ja kohdentamisessa. Tutkijakoulutuksessa varmistetaan tutkijoiden saatavuus, kasvatetaan

tutkijakoulutuksen suorittaneiden osuutta tutkimustyötä tekevistä sekä vahvistetaan koulutuksen ja tutkimuksen yhteyttä.

Jatkuvaa oppimista kehitetään painottaen työn ja osaamisen liittoa, tutkinnon osia pienempiä kokonaisuuksia sekä osaamisen tunnistamista. Aikuisille suuntautuvaa tutkinto-koulutusta suunnataan koulutustasoa nostavaan koulutukseen. Lisäksi tarvitaan toimia, joilla vahvistetaan aikuisten kielellisiä ja matemaattisia perustaitoja.

Talouden ja tuottavuuden kasvu perustuu innovaatioihin, ja laadukas perustutkimus on edellytys innovaatioiden synnylle. Panostukset teknologiakehitykseen tukevat Suomen edelläkävijyyttä teollisuuden ilmasto-, kiertotalous- ja ympäristöratkaisuisa. Visaiset ongelmat ja niiden ratkaisut liittyvät yhä useampiin politiikkalohkoihin ja tieteenaloihin. Tutkimus- ja kehitystoimintaa tulee rahoittaa julkisesti, jotta varmistetaan yhteiskunnalle ja talouselämälle laajasti hyödyllinen tutkimus. Julkisen rahoituksen tarve on vähäisempi lähempänä markkinoita tapahtuvassa tutkimuksessa, jonka hyödyt koituvat pitkälti tutkimusta tekevän organisaation hyödyksi.

Tieteellis-teknologisessa eturintamassa korostuu uutta luovan tutkimuksen merkitys, koska edistystä ei saavuteta kopioimalla. Tieteen edistyessä eturintaman seuraaminenkin vaatii yhä enemmän osaamista ja kokemusta tutkimuksesta. Kehittyneiden tutkimusinfrastruktuurien, strategisten kumppanuuksien sekä kansainvälisen yhteistyön merkitys kasvaa, koska tiedon rajojen siirtäminen on yhä vaikeampaa. Oma korkealaatuinen osaaminen on edellytys pääsyle mukaan kansainvälisiin johtaviin verkostoihin. Suomalaisen tutkimuskentän käytössä olevan digitaalisen infrastruktuurin on kuuluttava maailman vahvimpiin. Koko tutkimuskentällä varmistetaan tutkimuksen luotettavuus, eettisyys, toistettavuus ja läpinäkyvyys.

Luovat alat, koulutus, tutkimus, urheilu ja liikunta ovat globaalisti merkittäviä elinkeinotoiminnan alueita. Kulttuurisektorilla tavoitellaan budjetin nostamista yhteen prosenttiin valtion talousarvion menoista. Oikein kohdennettuna kyseessä on investointi, joka maksaa itsensä takaisin sekä taloudellisina että hyvinvoinnillisina hyötyinä. Kulttuurialan uudelleen rakentaminen ja vahvistaminen koronapandemian jälkeen edellyttää laajoja toimia taiteellisen työn edellytysten vahvistamiseksi. Kulttuurialan freelancereiden ongelmat odottavat edelleen ratkaisua. Luovien ja kulttuurialojen, erityisesti audiovisuaalisen alan, sisältöihin ja tuotantoihin kohdistuu ennennäkemätön kysyntä alustatalouden kehityksen myötä. Vahvistetaan kotimaista tuotantoa velvoittamalla sisältöjen välittäjät osallistumaan kotimaisen av-tuotannon rahoitukseen AVMS-direktiiviin mukaisesti. Kulttuuriviennin ja -matkailun kehittäminen vahvistaa kulttuuri- ja elinkeinoelämää.

Sivistyksen kenttä ylittää kansalliset rajat. Globaalit jakelualustat tuovat urheilun ja kulttuurin sisällöt, mutta myös koulutuksen palvelut saataville ennennäkemättömän laajasti ja

monipuolisesti. Urheilu, tiede ja kulttuuri ovat lähtökohtaisesti kansainvälisiä ja niiden globaalit markkinat tarjoavat suomalaisille toimijoille mahdollisuuksia, mutta myös riskejä. Suomi toimii kansainvälisessä yhteistyössä ja globaaleilla koulutus-, kulttuuri- ja urheilumarkkinoilla vastuullisesti ja korostaa vaikuttamisessa kestävän kehityksen, ihmisoikeuksien ja eettisyyden periaatteita.

Suomalaisten korkeakoulujen, tutkimusorganisaatioiden ja laajempien tutkimus- ja innovaatiokeskittymien tulee olla houkuttelevia kansainvälisille tutkimusosaajille ja suomalaisilla tutkijoilla tulee olla mahdollisuus sekä työskennellä kansainvälisesti että palata Suomeen tekemään tutkimustyötä.

Panostukset sivistykseen kuuluvat julkisen vallan vastuulle, kun ne tuottavat laajasti koko yhteiskuntaan kohdistuvia hyötyjä. Kansainvälisesti koulutuksen rahoitus on kasvanut monissa maissa ja erityisesti korkeakoulutuksen kasvavaan tarpeeseen on vastattu yksityisellä rahoituksella. Suomessa koulutuksen rahoitus on yhä pitkälti julkista, mutta taso on jäänyt jälkeen monista kehittyneistä maista. Koulutuksen julkinen rahoitus tulee mitoittaa ja kohdentaa siten, että koulutustarjonta on riittävän laadukasta, laajaa ja yhdenvertaista. Työnantajien ja yksilön rooli rahoituksessa korostuu jatkuvassa oppimisessa ja koulutuksessa, jonka hyödyt koituvat ensisijaisesti kouluttautujan hyödyksi.

Ratkaisujen suuntia:

- Koulutustaso käännetään nousuun. Nostetaan varhaiskasvatuksen osallistumisastetta. Nostetaan toisen asteen tutkinnon suorittavien nuorten osuutta. Korkeakoulutusta laajennetaan, jotta 50 % nuorista on korkeasti koulutettuja 2030-luvun alussa. Vahvistetaan osaamisperusteista maahanmuuttoa. Aikuisille suuntautuvaa tutkintokoulutusta suunnataan koulutustasoa nostavaan koulutukseen.
- Tutkimus- ja kehittämismenojen nostaminen 4 %:iin BKT:sta on tärkeää tuottavuus- ja talouskasvun nopeuttamiselle.
- Vahvistetaan taiteellisen toiminnan edellytyksiä ja nostetaan kulttuurisektorin budjetti prosenttiin valtion talousarvion menoista. Velvoitetaan av-sisältöjen välittäjät osallistumaan kotimaisen tuotannon rahoitukseen.

8.3 Sivistykselle vahva perusta

Nykyisyyden ja tulevaisuuden perustaitoja ovat monipuolinen kielellinen ja matemaattinen ajattelu ja oppimaan oppiminen sekä sosiaaliset taidot. Niiden varaan rakentuvat koko väestölle tarpeelliset moni-, media-, liikunta-, terveys- ja ympäristölukutaidot sekä digitaaliset taidot. Nämä taidot rakentuvat usein koulutuksessa, mutta niiden ylläpitämisessä ja kehittämisessä vahva merkitys on paitsi koulutuksella, myös mm. kirjastolaitoksella sekä harrastus- ja kansalaistoiminnalla.

Nuorten perustaidot – kielellinen ja matemaattinen osaaminen- ja koulutukseen liittyvät asenteet ovat Suomessa heikentyneet jo 20 vuoden ajan. Heikkojen osaajien määrä on noussut samalla kun sosiaalisen taustan sekä oppilasryhmän yhteys oppimistuloksiin ovat vahvistuneet. Lukutaitostrategian toimeenpanon rinnalla kiinnitetään erityistä huomiota luonnontieteiden ja teknologia-alojen osaajien varmistamiseen mm. LUMA-strategian mukaisilla keinoilla. Toteutetaan ylioppilastutkinnon teknisen ja sisällöllisen kehittämisen ohjelma. Kasvatavat hyvinvointi- ja terveyserot korostavat myös terveyden ja liikunnan lukutaidon merkitystä tärkeänä tulevaisuuden osaamisena.

Perustaitojen vahvistaminen edellyttää koko koulutuksen ohjausjärjestelmän tarkastelua perustaitojen saavuttamisen näkökulmasta ja niiden painottamista niin varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa kuin lukiossa ja ammatillisessa koulutuksessa sekä nuorilla että aikuisilla. Kestävä pohja oppimiselle, kasvamiselle ja osallisuudelle luodaan lapsuudessa ja nuoruudessa. Kattava ja koko väestön tavoittava kirjastolaitos tukee perustaitojen säilymistä ja kehittymistä kaikissa ikäryhmissä.

Yhteiskunta käy läpi laajaa digivihreää murrosta, jossa perustaitojen käyttäminen ja kehittäminen edellyttävät yhä useammin digitaalisia perustaitoja. Digitalisoitumiskehitys haastaa koko sivistyskentän, kun kaikkia taitoja tarvitaan yhä useammin digitaalisessa ympäristössä ja eri väestöryhmien tuen tarpeet eroavat toisistaan. Yhtäältä vanhemmat ikäryhmät ovat yhä suurelta osin digitaalisen palvelujärjestelmän ulkopuolella, toisaalta aktiivisesti verkossa toimivat lapset ja nuoret ovat yhä enemmän digitaalisten uhkien ulottuvilla. Digitalisaatio antaa uusia mahdollisuuksia sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja palvelujen käyttöön, mutta kääntöpuolena on vähentynyt fyysinen aktiivisuus, lisääntynyt yksinäisyys ja erilaisten palvelujen hyödyntämismahdollisuuksien eriarvoistuminen.

Yhä voimakkaammin digitaalisen vuorovaikutuksen varaan rakentuvassa yhteiskunnassa on aiempaa paremmin tunnistettava kansalaisten moninaisten digitaalisten perustaitojen tarve, täsmällisemmin määriteltävä niitä koskevat tavoitteet sekä varmistettava niiden yhdenvertainen saavuttaminen koko väestössä. Samalla on puututtava digitalisaation haitallisiin seurauksiin. Koulutusjärjestelmässä vahvistetaan erityisesti opettajien ja muun

opetusalan henkilöstön digiosaamista, sekä pyritään varmistamaan oppijoiden riittävä taitotaso ja digitaalisen yhdenvertaisuuden toteutuminen.

Kieli- ja kulttuuriosaamisen merkitys korostuu kautta koko yhteiskunnan ja sivistyskentän. Kulttuurielämä on yhä vahvemmin eurooppalaista ja globaalia, koulutus integroituu monin tavoin yli kansallisten rajojen ja elinvoimainen tiede ja innovaatiotoiminta rakentuvat korkealle osaamiselle ja kansainväliselle aivokierrolle. Monipuolinen ja vahva kielivaranto sekä kulttuurinen ja uskontolukutaito ovat edellytyksiä laajalle ihmisten, kulttuurien ja kansojen väliselle vuorovaikutukselle.

Kansallinen kielivaranto rakentuu kansallisten kielten, väestön yhä kasvavan äidinkielen moninaisuuden ja monikielisyyden sekä osaamiemme maailmankielten varaan. Kielten opiskelun suosion väheneminen ja kielivalikoiman yksipuolistuminen ovat jatkuneet kauan, eivätkä oppilaiden mahdollisuudet laajentaa kielitaitoaan toteudu yhdenvertaisesti eri alueilla. Suomalaista kielivarantoa vahvistetaan mahdollistamalla koko väestön monipuolisen kielitaidon kehittäminen asuinkunnasta ja asuinpaikasta riippumatta. Muiden kielten kuin englannin opiskelu on vähentynyt ja noin 99 % lukiolaisista opiskelee englantia A-kielenä. Laaditaan strategia, johon kirjataan tavoitteet ja toimenpiteet suomalaisen kielivarannon kasvattamiseksi ja kuinka mahdollistetaan oppilaiden monipuolisen kielitaidon kehittäminen asuinkunnasta ja asuinpaikasta riippumatta. Ensi vaiheessa varmistetaan kaikille perusopetuksen oppilaille nykyistä laajemmat mahdollisuudet opiskella A2- ja B2-kieliä.

Kohdennettuja toimenpiteitä suunnataan yksilöille, jotka tarvitsevat lisätukea opetuskielen ymmärtämiseksi. Näin edesautetaan sekä Suomeen esim. yläkouluiässä tai aikuisina saapuneiden maahanmuuttajien kotoutumista, mutta myös opiskelutarkoituksessa saapuneiden kiinnittymistä suomalaiseen yhteiskuntaan. Erityisen haasteellisessa tilanteessa ovat vanhempana saapuvat oppilaat ja opiskelijat, joilla koulunkäyntiaikaa Suomessa on vain joitain vuosia. Varmistetaan, että maahanmuuttotastaisten kielitaito ja muu osaamistaso eivät luo esteitä opinnoissa ja työelämässä etenemiselle ja tuetaan maahanmuuttotastaisten etenemistä lukio- ja korkeakouluopintoihin. Aikuisten maahanmuuttajien luku- ja kirjoitustaidon ja kansalliskielten opiskelumahdollisuuksia vahvistetaan.

Ratkaisujen suuntia:

- Perustaitoja vahvistetaan kaikessa koulutuksessa. Erityistoimia suunnataan aikuisille, joilla on heikot perustaidot.
- Turvataan monipuoliset digitaaliset taidot koko väestölle.
- Kielten opiskelua laajennetaan ja monipuolistetaan.

8.4 Sivistyksellä osallisuutta ja yhdenvertaisuutta

Sivistys on kaiken inhimillisen toiminnan ytimessä. Kansallisvaltioiden aikana käsitystä kansallisesta yhtenäisyydestä on rakennettu tieteen, taiteen, koulutuksen, kulttuurin ja urheilun keinoin. Suomi tutkittiin, maalattiin, juostiin ja sävellettiin maailman kartalle. Osaamista ja ymmärrystä laajennettiin avaamalla ovia maailmaan. Koulutus-, kulttuuri- ja kirjastolaitosten avulla käsitykset kansallisen yhteiselon perusteista ja yhteisistä arvoista ovat levinneet koko väestöön, synnyttäen poliittisen ja sosiaalisen yhteisön.

Ajankohtainen tilanne Euroopassa tuo näkyväksi kuinka tärkeä merkitys vapaalla, autonomisella ja monimuotoisella medialla, kulttuurielämällä, tutkimuksella ja koulutuksella on kansakunnan kehitykselle. Myös monissa demokraattisissa maissa on viime vuosikymmeninä lisääntynyt ulossulkeva poliittinen ääriliikhdintä, joka kyseenalaistaa oikeusvaltion ja eri väestöryhmien oikeuden kuulua osaksi yhteiskuntaa. Demokratian globaali ajautuminen ahtaammalle korostaa, että kansanvalta ei kasva umpiossa eikä sitä voi säilöä – se on tehtävä joka päivä uudestaan.

Kansanvalta edellyttää vapaata kansalaistoimintaa, joka tuo kansalaisten tarpeet ja näkemykset näkyviksi sekä toimii vastapainona autoritaarisille poliittisille liikkeille. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta vahvistetaan kaikkien koulutusasteiden yleissivistävässä ja ammatillisessa koulutuksessa sekä koko sivistyshallinnossa. Tavoitteena ei ole vain kansanvallan toimintatapojen tuntemus, vaan aktiivinen osallisuus ja tietoisuus demokraattisen vaikuttamisen mahdollisuuksista. Tavoitteenamme on kehittynyt medialukutaito, kriittinen historiatietoisuus ja käsitys yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta ja globaalisti vastuusta sekä ihmiskunnan yhteisistä haasteista. Kansalaisjärjestötoiminta on keskeinen osa demokraattista yhteiskuntaa – se tarjoaa yhteisöjä, vaikuttamismahdollisuuksia ja osallisuuden paikkoja. Nuorille – kuten koko väestölle – luodaan mahdollisuuksia vaikuttaa omaan elämäänsä sekä siihen liittyviin poliittisiin ratkaisuihin.

Kulttuuriperintö rakentaa siltaa ihmisten välille ja aikakausien yli, muodostaen perustan itseymmärryksellemme ja yhteiskunnan kehittämiseksi. Kulttuuriperintö on perustana kehityksellemme ihmisoikeuksia, kansanvaltaa sekä keskustelevaa ja moniarvoista osallisuutta arvostavana yhteiskuntana.

Kulttuuriperinnön suojele ja vaaliminen kuuluu kaikille ja koskee kaikkia yhteiskunnan sektoreita. Sivistyssektorin erityinen tehtävä on kulttuuriperinnön säilyttämisessä, välittämisessä ja uudistamisessa. Digitaalisen kulttuuriperinnön tallentaminen ja pitkäaikaissäilytys turvaa yhteisen muistimme.

Tieteellä ja tutkimuksella on laaja merkitys yhteiskunnalliselle keskustelulle ja kansanvallan toteutumiselle. Luotettava, avoimesti saatavilla oleva tieteellinen tieto on

välttämätöntä yhteiskuntapoliittisesti merkityksellisissä keskusteluissa niin ilmastonmuutoksesta ja luontokadosta kuin eriarvoisuudesta ja kestävä kehityksen mahdollisuuksista. Yhteiskunnallinen ymmärrys on välttämätöntä paitsi tehokkaan yhteiskuntapolitiikan tekemiseksi, myös torjumaan mis- ja disinformaatiota ja tukemaan demokratiaa. Tiede- ja tutkimuspolitiikassa kannustetaan kaikkia tutkijoita tuomaan tieteellinen ja tutkimuksellinen osaamisensa julkiseen keskusteluun ja yhteiskunnallisen päätöksenteon käyttöön.

Yhdenvertainen kansanvaltainen yhteisö antaa yhtäläisen arvon kaikille jäsenilleen. Elämän mahdollisuudet, osallisuus kulttuuriin ja liikuntaan tai oppimistulokset eivät saa riippua esimerkiksi sukupuolesta, alueellisesta, etnisestä, kielellisestä tai sosiaalisesta taustasta tai toimintakyvystä. Koulutuksen, kulttuurin ja liikunnan eriarvoisuus ja ylisukupolvinen periytyvyys johtavat kykyjen hukkaamiseen, luottamuksen ja tulevaisuuskon heikkenemiseen sekä osallisuuden puutteeseen.

Elämänpiirien ja mahdollisuuksien eriytyminen heikentää yhteistä osallisuutta ja kansanvallan perusteita. Kulttuuri-, koulutus- ja muiden sivistyspalvelujen saatavuudessa on suuria alueellisia eroja. Alueellisten erojen rinnalla kasvava merkitys on suurten kaupunkien sisäisellä eriytymisellä, jossa esim. hyvinvointi, oppimistulokset ja kulttuuripalveluiden saatavuus eroavat asuinalueittain. Sosioekonomiseen taustaan liittyvät erot osaamisessa ovat Suomessa nousseet lähelle OECD-maiden keskitasoa ja Suomessa oppilasryhmä selittää jo suuremman osan oppimistulosten vaihtelusta kuin Ruotsissa. Sukupuolten, kieliryhmien ja sosioekonomiseen taustaan liittyvien erojen kasvu oppimisessa sekä maahanmuuttaja-taustaisten jääminen jälkeen valtaväestön saavuttamista tuloksista haastavatkin koko suomalaisen yhteiskunnan perustan.

Sivistykselliset perusoikeudet ovat ihmisoikeuksia ja sivistyspolitiikan lähtökohtana on varmistaa sivistyksellisten oikeuksien yhdenvertainen toteutuminen molemmilla kansalliskielillä. Koko sivistyshallinto järjestetään rakenteensa ja toimintansa osalta tukemaan yhdenvertaisuutta osallisuudessa, kasvatuksessa, koulutuksessa, kulttuurissa, liikunnassa sekä nuorisotyössä ja -toiminnassa. Kaikessa toiminnassa otetaan entistä paremmin huomioon erilaisista taustoista ja lähtökohdista tulevat lapset, nuoret ja opiskelijat sekä heidän tuen tarpeensa. Esimerkiksi varhaiskasvatuksen osallistumisaste on Suomessa yhä matalampi kuin muissa pohjoismaissa ja sitä tulee nostaa merkittävästi.

Eri ympäristössä ja tilanteessa elävien yksilöiden tarpeet eroavat toisistaan ja palvelujen on tavoitettava kaikki yhdenvertaisesti. Sivistyspalveluja käyttävät parhaiten jo ennestään hyväosaiset perheet ja yksilöt, niin koulutuksen, kulttuurin kuin liikunnan osalta. Yhdenvertaisia taloudellisia edellytyksiä opiskeluun sekä muihin sivistyspalveluihin osallistumiseen turvataan paitsi palvelujen maksuttomuudella tai alennetuilla kustannuksilla, myös mm. opintotuella ja muilla opintososiaalisilla eduilla, joilla vähennetään osallistumisen kustannuksia ja turvataan opiskelun aikainen toimeentulo. Koko

koulutusjärjestelmässä kiinnitetään erityistä huomiota laadukkaan kasvatuksen ja koulutuksen saatavuuteen ja saavutettavuuteen koko maassa, kaikille väestöryhmille ja molemmilla kansalliskielillä. Palvelujen räätälöiminen ja kohdentaminen huomioivat erilaiset tarpeet.

Koulutuspolulla riittävän tuen pitää toteutua saumattomasti, joustavasti ja katkoksetta kaikilla koulutusasteilla ja niiden välisissä siirtymissä. Nuorisotyötä voidaan suunnata heikoimmassa asemassa oleville, työn ja koulutuksen ulkopuolella olevien, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien sekä maahanmuuttajataustaisten nuorten tukemiseen. Suomeen esim. Venäjän hyökkäystä Ukraina paenneiden lasten ja nuorten varhaiskasvatuksesta, koulunkäynnistä, opiskelusta, hyvinvoinnista, harrastamisesta ja osallisuudesta huolehtiminen haastaa valtakunnallisen ja paikallisen sivistyshallinnon.

Tulevaisuudessa sivistyshallinnolla on vahvempi tietopohja sivistyksellisten oikeuksien ja sivistyspalvelujen toteutumisesta ja laadusta. Lainsäädäntöä, rahoitusta ja ohjausta on kehitettävä niin, että kuntien ja alueiden välinen ja sisäinen eriytyminen sekä palvelujen järjestäjien erilaiset olosuhteet ja valmiudet tuottaa palveluita voidaan huomioida nykyistä paremmin. Haasteena ovat erityisesti pienten kuntien heikko kyky toteuttaa lain mukaisia sivistyshallinnon tehtäviä sekä lainsäädännön ja laadunvarmistusjärjestelmän kyky varmistaa sivistyksellisten perusoikeuksien yhdenvertainen toteutuminen. Toteutetaan varhaiskasvatuksen, esiopetuksen ja perusopetuksen lainsäädännön kokonaisuudistus, joka kokoaa koulutusmuodot samaan lakiin ja varmistaa sivistyksellisten oikeuksien toteutumisen vahvistamalla järjestelmätason kykyä turvata palveluiden laatu ja laadunvarmistus, yhdenvertaisuus ja saavutettavuus sekä oppimisen ja hyvinvoinnin tuki.

Väestörakenteen monimuotoistuessa ja alueellisten erojen kasvaessa on tarpeen laajentaa tarveperusteista rahoitusta, joka huomioi väestörakenteesta seuraavat erot palvelutarpeessa ja siihen vastaamisen kustannuksissa. Varhaiskasvatuksessa sekä esi- ja perusopetuksessa vähennetään koulujen välistä ja sisäistä eriytymistä opetusjärjestelyillä sekä riittävälle tasolle vakiinnutettavalla tarveperustaisella rahoituksella. Palvelutarpeen huomioivan perusrahoituksen vahvistaminen on koulutusjärjestelmätasolla merkittävä muutos koulutuksen rahoitukseen. Uudistetaan laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta.

Väestön alueellisen jakauman muuttuessa koulutuksen, tutkimuksen sekä kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopalveluiden järjestämisen rakenteita uudistetaan. Koulutuksen rahoitusta kehitetään tukemaan oppilaitosten tehokasta ohjausta, oppivelvollisuuden laajentamisen tavoitteiden toteutumista ja jatkuvan oppimisen tarkoituksenmukaista kohdentumista. Nuorisoikäluokkien pienentyminen vähentää ammatillisen koulutuksen tarvetta, mikä heikentää ammatillisen koulutuksen järjestämisen edellytyksiä monilla alueilla. Ennakointitieto kertoo, että koulutuksen jatkuvan oppimisen tarjonnan on muututtava nopeammin työelämän muuttuviin tarpeisiin ja osaajapulaan reagoivaksi. Käynnistetään toisen asteen

koulutuksen järjestäjäjärakenteen ja rahoituksen rakenteellinen uudistustamisohjelma, jotta koulutuksen alueellisesti yhdenvertainen saatavuus voidaan turvata.

Kaikessa kulttuuripolitiikassa vahvistetaan kulttuuripalveluiden alueellisesti, sosiaalisesti ja kielellisesti yhdenvertaista saatavuutta. Toteutetaan toimintaohjelma, jolla vahvistetaan kulttuurien välistä vuoropuhelua ja ulkomaalaistaustaisten suomalaisten osallisuutta kulttuurin tekijöinä ja käyttäjinä. Kehitetään kuntien kulttuuritoiminnan yhdenvertaisuusrahoitusta, joka tukee kulttuuri- ja taidetarjonnan erojen tasaamista, yhdenvertaisuuden toteutumista, kulttuurihyvinvointitoiminnan kehittämistä ja digitaalisten kulttuuripalveluiden kehittämistä. Kulttuurin saavutettavuutta lisätään mahdollistamalla vakiintuneiden kulttuurialan toimijoiden ja freelancerkentän joustava yhteistyö. Alueellisella ja valtakunnallisella yhteistyöllä voidaan tukea ja tehostaa paikallisia palveluja ml. kuntien yhteinen e-kirjasto.

Ratkaisujen suuntia:

- Vahvistetaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta kaikessa koulutuksessa ja laajennetaan osallistavia, kansanvaltaisia toimintatapoja laajennetaan koko sivistyskentällä.
- Varmistetaan varhaiskasvatuksen, esiopetuksen ja perusopetuksen jatkumo ja toteutetaan niiden lainsäädännön kokonaisuudistus. Käynnistetään toisen asteen koulutuksen järjestäjäjärakenteen ja rahoituksen rakenteellinen uudistustamisohjelma.
- Turvataan sivistyspalvelujen järjestämisen edellytykset ja laajennetaan sivistyspalvelujen tarveperusteista rahoitusta, joka huomioi alueiden ja väestöryhmien erot palvelutarpeessa ja siihen vastaamisen kustannuksissa. Uudistetaan laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta.
- Toteutetaan opintotuen kokonaisuudistus.
- Lisätään vakiintuneiden kulttuurialan toimijoiden ja vapaan kentän yhteistyötä. Toteutetaan e-kirjasto.
- Toimeenpannaan vuoteen 2030 ulottuva kulttuuriperintöstrategia.

8.5 Sivistyksellä hyvinvointia

Ihminen on psyko-fyysis-sosiaalinen kokonaisuus, jonka hyvinvoinnin ulottuvuudet kietoutuvat tiiviisti yhteen. Sivistyspolitiikan tavoitteena on jokaisen yksilön kasvaminen täyteen mittaansa oppivana, liikkuvana, kulttuuritietoisena ja osallistuvana ihmisenä. Kulttuurilla ja liikunnalla on keskeinen merkitys terveydelle, mielekkään elämän kokemuksille ja henkiselle hyvinvoinnille. Kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin edistämiseksi vahvistetaan kulttuuri-, liikunta-, sosiaali- ja terveysalojen yhteistyötä valtakunnallisesti, hyvinvointialueilla ja kunnissa.

Pohja koko elämän kestäväälle liikkumiselle ja osallisuudelle kulttuuriin luodaan varhaiskasvatuksessa, koulussa, nuorisotyössä ja harrastuksissa. Jokaisen lapsen ja nuoren täytyy päästä osalliseksi kasvatuksesta, opetuksesta ja harrastuksista, jotka tukevat yksilön kasvua täyteen osallisuuteen. Oppivan ja osallistuvan, liikkuvan ja kulttuurisesti aktiivisen elämäntavan vakiintuminen lapsuudessa ja nuoruudessa palvelee koko elämän kestäväää henkistä, fyysistä ja sosiaalista hyvinvointia.

Nuorilla on oikeus sujuvaan arkeen, osallistumiseen ja vaikuttamiseen sekä turvalliseen ja kestäväan elinympäristöön. Nuorisopolitiikan tavoitteena on taata jokaiselle nuorelle merkityksellinen elämä varmistamalla, että eri sektoreiden politiikkatoimet vaikuttavat samansuuntaisesti ja tavoitteellisesti nuorten kasvu- ja elinolojen parantamiseksi.

Lasten ja nuorten osallisuus kulttuuriin ulottuu kulttuurin kuluttamisesta ja harrastamisesta kulttuurin uusintamiseen ja uudistamiseen. Varhaiskasvatuksen sekä esi- ja perusopetuksen rinnalla monipuoliset kulttuuriharrastukset sekä mahdollisuudet laajaan taiteelliseen koulutukseen taiteen perusopetuksessa tuovat taide- ja kulttuurikasvatuksen sekä taiteen harrastajana kehittymisen jokaisen ulottuville. Taiteen perusopetuksen saataavuutta ja saavutettavuutta vahvistetaan.

Harrastamisen Suomen mallilla tavoitellaan jokaiselle perusopetusikäiselle lapselle ja nuorelle maksutonta mahdollisuutta mieleiseen harrastukseen koulupäivän yhteydessä. Lapsilla ja nuorilla on oikeus turvalliseen, kiusaamisesta ja häirinnästä vapaaseen kasvu-, oppimis- ja harrastusympäristöön. Vahvistetaan liikunnallisen, kulttuurisesti rikkaan ja demokraattiseen osallistumiseen perustuvan toimintakulttuurin kehittämistä varhaiskasvatuksessa ja kaikilla koulutusasteilla, vapaassa sivistystyössä ja taiteen perusopetuksessa.

Nuorten hyvinvoinnissa on suuria eroja niin sukupuolten, toimintakyvyn kuin sosiaalisen taustan mukaan ja koronapandemia näyttää heikentäneen tilannetta. Lasten ja nuorten kokema seksuaalinen häirintä ja hokuttelu ovat lisääntyneet huolestuttavasti ja niihin puuttumiseksi tarvitaan monialaisia toimia, kuten mediakasvatusta, nuorisotyötä sekä yhteistyötä poliisin ja lasten ja nuorten parissa toimivien aikuisten välillä. Koko

sivistyshallinnossa tuetaan koulutus-, kulttuuri-, liikunta- ja nuorisotoimijoiden kykyä turvata turvallinen toimintaympäristö, jossa kiusaamista, väkivaltaa, häirintää, vihapuhetta, rasismia ja muuta syrjintää ennaltaehkäistään aktiivisesti.

Koronapandemian koko väestön hyvinvoinnille aiheuttamien vaikutusten arviointi on yhä kesken. Pandemia näyttää kasvattaneen oppimisen ja hyvinvoinnin eroja, osalla ongelmat ovat kasautuneet, pitkittyneet ja vaikeutuneet. Eniten ovat kärsineet jo aiemmin haavoittuvassa asemassa olleet. Vahvistetaan sitouttavaa koulu yhteistyötä. Vahvistetaan kasvatuksen ja koulutuksen tukea lasten, oppilaiden ja opiskelijoiden hyvinvoinnille kaikilla koulutusasteilla, sitouttavaa oppilaitos yhteisöä, oppilaitosten yhteydessä tehtyä nuorisotyötä sekä yhteisöllisen oppilas- ja opiskelijahuollon toimintaedellytyksiä ja yhteistyörakenteita.

Väestön vanhetessa ikääntyvien ja iäkkäiden pääsyyn sivistyspalvelujen pariin tulee kiinnittää entistä enemmän huomiota. Koronapandemian myötä monen ikäihmisen sosiaaliset verkostot ja tavat kehittää ja ylläpitää osaamistaan ovat muuttuneet tai jääneet pois arjesta. Ikääntyvän väestön hyvinvoinnin, arjenhallinnan ja minäpystyvyyden tukeminen on tärkeää, jotta ikäihmiset pysyisivät virkeinä, kykenisivät hoitamaan omia asioitaan ja asumaan kotona mahdollisimman pitkään. Palveluilla ylläpidetään osaamista, osallisuutta ja henkistä vireyttä ja huolehditaan näin iäkkäiden pysymisestä täysivaltaisina yhteiskunnan jäseninä, mahdollistaen jatkaminen työelämässään entistä pidempään. Vapaan sivistystyön koulutuksella vaikutetaan ikäihmisten hyvinvointiin digitaitoja, kriittistä medialukutaitoa, yhteiskunnallisen osallistumisen ja muita itsenäisen elämän mahdollistavia taitoja vahvistamalla.

Liikunnallisen ja kulttuurisesti aktiivisen elämäntavan edistämällä tuetaan paitsi merkityksellisten elämäkokemusten saamista, myös terveyttä ja hyvinvointia. Liikunnallinen ja sivistyksellisesti aktiivinen elämäntapa ylläpitää opiskelu-, työ- ja toimintakykyä ja vähentää terveystalouden tarvetta. Modernin elämäntavan myötä arjessa liikkuminen on vähentynyt pitkään ja fyysinen toimintakyky heikentynyt koko väestössä. Myös koronapandemia rajoitti liikunta- ja kulttuuriharrastusmahdollisuuksia ja vähensi monien arkiliikkumista sekä osallistumista kulttuuritapahtumiin. Väestön hyvinvointia ja terveyttä sekä työ- ja toimintakykyä edistetään liikunnan ja liikkumisen keinoin, poikkihallinnollisesti koordinoitusti ja resursoitusti. Liikuntaa ja liikkumista koko elämänsä aikana edistetään Liikkuvat-kokonaisuudella sekä liikuntapaikkarakentamisen ja kansalaisjärjestötoiminnan tukemisella. Lisäksi on tarve selvittää uusia keinoja liikunnallisen elämäntavan sekä liikunnan harrastamisen edistämiseksi esimerkiksi verotuksella.

Ratkaisujen suuntia:

- Vahvistetaan kasvatuksen ja koulutuksen tukea hyvinvoinnille, edistetään sitouttavaa koulu- ja oppilaitosyhteisöä, koulu- ja oppilaitosnuorisotyötä sekä yhteisöllistä oppilashuoltoa. Kehitetään taiteen perusopetuksen rakenteita, lainsäädäntöä ja rahoitusta.
- Edistetään liikuntaa ja liikkumista koko elämänkulussa
Liikkuvat-kokonaisuudella
- Toteutetaan nuorten hyvinvointia edistävä valtakunnallinen nuorisotyön ja -politiikan ohjelma.